

Oya Köymen

1967-1977 yıllarında ODTÜ, 1977-1983 ve 1990-2003 arasında Boğaziçi  niversitesi ekonomi bölümlerinde  Ėretim  yesi olarak çalıştı. 1973'te doçent, 1979'da profesör oldu. *Keban Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleřim Sorunları*, 1976, ODTÜ Yayınları; *Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma*, M.  ınar ile 1979, B  Yayınları; *Türkiye'de Tarımsal Yapının Geliřimi: 1923-1938, 1981*, B  Yayınları ve *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya*, 2007, Yordam Kitap'tan çıkan kitaplarının yanı sıra, yurtiçinde ve yurtdişindeki dergilerde 22 makalesi yayınlanan Köymen'in uzmanlık alanları iktisat tarihi ve tarım ekonomisidir.

KAPİTALİZM VE KÖYLÜLÜK

Ağalar, Üretenler ve Patronlar

Oya Köymen

Yordam Kitap: 54 ♦ **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar**

Oya Köymen ♦ ISBN-978-9944-122-43-6 ♦ *Düzeltilme:* Nurten Tuç

Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç ♦ *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner

Birinci Basım: Eylül 2008 ♦ *İkinci Basım:* Ekim 2012 ♦ *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

© Oya Köymen, 2008 © Yordam Kitap, 2008

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)

Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09

W: www.yordamkitap.com E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)

Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok

Haramidere - İstanbul

Tel: 0212 412 17 77

iktisat tarihi

KAPİTALİZM
VE KÖYLÜLÜK

Ağalar, Üretenler ve Patronlar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I İNSAN-TOPRAK İLİŞKİSİNİN TARİHSEL DÖNEMEÇLERİ	17
1. Yerleşik tarıma geçiş	19
2. İlk kentlerin kurulması	20
3. Eski Yunan (İÖ 1000-İS 200) ve Roma (200-400)	26
4. Feodalizm ya da ortaçağ (Avrupa için 10.-19. yüzyıllar)	34
II KAPİTALİZM VE KÖYLÜLÜK	41
1. Kapitalizm ve tarım	42
2. Kapitalizme geçerken köylülüğün değişik dönüşüm yolları ..	53
3. Aydınlar ve köylülük	67
III MÜLKSÜZLEŞME VE BAĞIMLILIK	75
1. Yirminci yüzyıl tarımının kavşakları	75
2. Açlık ve yoksulluk Üçüncü Dünya'nın kaderi mi?	83
3. Tarım tartışmaları	90
IV TÜRKİYE	101
Giriş	101
İKİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ	107
1. Osmanlı mirası	107
2. Cumhuriyetin kuruluş yılları	109
3. 1920'ler toprak ve tarım politikaları	116
4. Büyük Dünya Buhranı ve 1930'lar	121
5. Toprak reformu tartışmaları	129
6. İkinci Dünya Savaşı yılları	132

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI (1945-1960'lar)	135
1. Marshall Planı traktörleri geliyor	135
2. Yoğun tarım teknolojisinin etkileri	140
3. Tarımsal destekleme politikaları	142
4. Toprak reformu tartışmalarının sonu	146
5. 1970'lerden günümüze	150
6. Tarım ve köylülük üstüne tartışmalar	153
EKLER	167
EK 1	169
CUMHURİYET KRALI Maksim Gorki	169
EK 2 A	186
EK 2 B	192
EK 3	205
KAYNAKÇA	222

ÖNSÖZ

Tanınmış tarihçi Hobsbawm'un 20. yüzyıl üstüne, gazeteci Antonio Polito'yla yaptığı uzun söyleşinin bir yerinde Polito şu soruyu sorar: "20. yüzyıl 'sıradan insanların' yüzyılıydı; sizce yüzyılın sıradan insanını kim temsil ediyordu?" Hobsbawm şöyle cevap verir:

20. yüzyılın başında, toprağından geçinen köylü tipik bir insanoğluydu. Ama 20. yüzyılın sonunda artık değil. (...) Yüzyıl boyunca işçi sınıfı hızla büyüdü. (...) yüzyılın üçüncü çeyreğinde zirveye erişti. Ama şimdi boyutu ve etkisi hızla azalmakta. (...) Batı Avrupa ya da ABD için ofis çalışanı akla gelebilir ama dünyanın çok büyük alanları için bu geçerli değil. (...) (20. yüzyılın sonu için) tipik sıradan insan, anne ve çocuklarıdır."¹

Geçen yüzyılın ortalarından itibaren toprağından geçinen geleneksel aile parçalanma sürecine girmiş, erkekler iş bulma peşinde kentlere, başka ülkelere gitmiş ya da savaşlarda, öldürülmüşlerdir. Topraktan kopuş ya da koparılıp, sonunda çok çileli göç-mülteci-sığınmacı olgusuna yol açmıştır.

İnsanın toprakla buluşmasının, onu işleminin tarihi 12.000 yıl önceye gider; sanayinin ortaya çıkışı ise 300 yıl öncesidir. Kapitalist üretim ve toplum ilişkilerinden doğan sanayile birlikte ortaya çıkan köylüden işçiye geçişin öyküsü, bundan önceki bin yıllardaki değişimlerden nitelikçe çok farklıdır.

20. yüzyılın ikinci yarısında bir yandan, dünyada köylülüğün ölümünden ve bu açıdan geçmişle bütün bağların koptu-

1 Hobsbawm, Eric (2003), *The New Century*, In Conversation with Antonio Polito, Abacus, s. 157. (*Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, 2008, çev. İbrahim Yıldız, Yordam Kitap.)

ğundan bahsedilirken öte yandan, Türkiye nüfusunun mutlak çoğunluğunun hâlâ köylü olması, ülkemizin “bir köylü kalesi” olarak nitelendirilmesine yol açmıştı.

Bu yüzyılın ikinci yarısında, bizim geçmiş dünyayla ilişkimizi sonsuza kadar koparan en dramatik ve çok önemli sonuçları olan toplumsal değişim köylülüğün ölümüdür. (...) Avrupa ve Ortadoğu çevresinde yalnızca bir köylü kalesi kaldı –Türkiye’de köylülük azaldı ama 1980’lerin ortasında hâlâ mutlak çoğunluk olmaya devam etti.²

2007’de bir büyük sermayedar “Darbeleri tarihe karıştırmak için Türkiye’de köylülüğü tasfiye edelim” demektedir. Atasancak Tarım İşletmeleri Yönetim Kurulu Başkan Vekili Ethem Sancak’a göre, devlet üretme çiftliklerinin özel sektöre devredilmesi çok yavaş yürüyormuş, 1-2 hayvanı olan ve küçük topraklarını işleyen köylüleri “kentlileştirmeli”ymişiz; bunların yerine 40-50 bin büyük tarım işletmesi geçmeliymiş. Sancak’a göre, Türkiye’de “Mera kanunu tam bir *Sovyetik* dönem ürünü”ymüş; ortak mülkiyette olan meralarla “kimse ilgilenmediği için yok oluyorlar”mış. Ona göre, “Mustafa Kemal’in başlattığı *demokratikleşme devrimini* tamamlamak, *darbeleri* tarihe karıştırmak için köylülüğün tasfiye edilmesi, dönüştürülmesi” gerekiyor; “Nüfusun % 35’inin köylü olduğu bir ülkede *demokrasi* tam oturmaz.” Sancak’ın kısa açıklamasında, Atatürk gibi “yüce” ya da “kutsal” olarak kabul edilen kavramlarla birlikte, “Sovyetik” gibi “kötü” çağrışımlar yüklenmiş olan kavramlar iç içe kullanılır: Mustafa Kemal, Sovyetik mera kanunu, sahipsiz ortak meralar, demokratikleşme devri-

2 Hobsbawm, Eric (1995), *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991*, Abacus, s. 289, 291. (*Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, 1996, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi.)

mi, darbeler, demokrasi.³ Görüldüğü gibi köylülüğün tasfiyesi Türkiye’de büyük sermaye için 21. yüzyılda da yakıcı bir sorun olmayı sürdürüyor. Çünkü büyük sermaye hem tarımda büyük çaplı hayvancılık ve besicilikle ilgili yatırımlar yapmak, hem de özellikle kıyı bölgelerindeki tarım arazilerinde turistik tesisler kurmak istiyor. Sancak’ın köylülük bağlamında kullandığı bütün kavramlar ise Türkiye’de ve dünyada, tarihsel olguların tam bir çarpıtılmasını sergiliyor. Bu kitapta, sözü edilen kavramlar tarihsel örneklerle açılacak.

Köylülükle ilgili değerlendirmeler hep iki uçta olageldi. Ya köylülerin doğayla iç içe yaşamı, “bozulmamışlığı” yüceltildi; 19. ve 20. yüzyıllarda kapitalizmden farklı bir düzenin kurucu temelleri olabileceği düşünüldü; ya da kentlilerle kıyaslanarak, kaba saba, tembel, cahil, görgüsüz ve işe yaramaz insanlar olarak görüldüler. Türkiye’den yakın bir örneği Nur Çintay “Süreyya Ayhan’ın Bitişi” yazısında veriyor. Milli atlet Ayhan’ın spor yaşamının tehlikeye girmesinin bütün sorumluluğunu kocası da olan antrenörüne yükleyerek şu değerlendirmeyi yapıyor: “Yuh artık. Cehaletin bu kadarı, (...) Köylülüğünü, körlüğünü, kafa-sızlığını göstermek ister gibi.”⁴

3 “Darbeleri Tarihe Karıştırmak için Türkiye’de Köylülüğü Tasfiye Ede-
lim”, *Radikal*, 21 Eylül 2007. Ethem Sancak Başbakan Erdoğan’a yakını-
lığıyla tanınıyor. Bkz. *Radikal*, 6 Aralık 2007. Türkiye’de özelleştirmeler
1990’larda hızlandı; o zaman özelleştirmelerden aslan payını iktidardaki
Tansu Çiller (DYP) ve Mesut Yılmaz’a (ANAP) yakın duran sermaye grup-
ları alıyordu; 2000’lerde özelleştirmeler daha önce görülmedik bir hız ka-
zandı ve bu dönemde ise iktidar partisine (AKP) yakın sermaye “nasiplen-
meye” başladı. Bu satırlar kaleme alınırken, borçları nedeniyle Tasarruf
Mevduatı Sigorta Fonu’nun (devletin) el koyduğu Sabah-ATV grubunun
malvarlığının, ihaleye katılan tek gruba, tüm büyük çaplı özelleştirmeler-
in değişmez katılımcısı olan Çalık Grubu’na geçtiği yazılıyor. Başbakan
Erdoğan’ın damadı Berat Albayrak, bu grupta üst düzey yönetici; dama-
dın ağabeyi de Ethem Sancak ve Başbakan Erdoğan’a yakınlığıyla tanınan
Ramsey’in patronu Remzi Gür’ün şirketlerinde çalışıyor. *Ibid.* Özelleştir-
melerle kamu varlıkları talan edilirken, siyasi iktidarlara yakın sermaye
grupları daha da zenginleştiriliyor.

4 Çintay, A. Nur, “Süreyya Ayhan’ın Bitişi”, *Radikal*, 23 Kasım 2007.

Türkiye’de köylülerle ilgili önyargılarda zımnen akılda hep “erkek” köylü tipi vardır; “tembel”, kahvelerde zaman öldüren köylü erkekler, neredeyse tek meziyetleri olan “köylü kurnazlığı”nı kullanarak yollarını bulmaya çalışan kişilerken; köylü kadınlar “çalışkan” ve cefakâr, hem tarlalara, hem ev işlerine koşan, çocuk doğuran, halı dokuyan ve her türlü işi yapan insanlardır. Cehaletin temel göstergesi olarak alınan okuma yazma bilmezlik, köylü kadınlar için daha da geçerliken, onların temel özelliği cahillik değil, çalışkanlıktır kentlinin gözünde.

Bu “cahillik” meselesi, özellikle geri ülkelerde çok partili siyasi rejimlere geçilirken iyice ön plana çıkmıştır. Cahil oldukları, Hanya’yı Konya’yı bilmedikleri ve bu nedenle her söylenene kolayca kandıkları varsayıldığı için, “oy deposu” olarak görülmüşlerdir; gerçekten genellikle onlar da bir iki çarpıcı seçim sloganı kullanan partilere oy vermişlerdir. Türkiye örneğini düşünürsek, köylünün korkuları üzerine oynayan şu iki slogan etkili olmuştur: Başka partileri “dinsizlik”le suçlamak, “din elden gidiyor” teması; ikincisi, gerçekten de tek yaşam güvenceleri olarak gördükleri –ne kadar küçük ya da ipotekli filan olursa olsun- toprak sahibi olmayı sürdüreceklarının, topraklarının ellerinden alınmayacağı garantisinin kendileri olduğu; aksi takdirde “solcuların” bu topraklara el koyacağı; çünkü onların özel mülkiyete düşman olduğu yolundaki propagandaydı. (18. yüzyıl Fransa’sında 1789 Devrimi’nden sonra da, “dinsiz ve ortaklaşa mülkiyeti” savunan sosyalistlere karşı yürütülen bu propagan-da o kadar etkili olmuştu ki, köylüler cumhuriyetçilere karşı Napolyon’un imparatorluğunu kurması yönünde oy kullanmış ve sayelerinde imparatorluk yeniden kurulmuştu.)

Özellikle kendi yağıyla kavrulmaya çalışan küçük ve orta boy köylü, hemen hemen her zaman oltanın ucundaki “din” ve “toprak” yemini yutmuştur. Genellikle bir ya da iki ayakları birden kasaba ve kentlerde olan büyük toprak sahipleri, siyaset ve ticaretle uğraşır; köylere gittiklerinde ise köylüler gibi

konuşmaya özen gösterirler, onlarla birlikte aynı sofrada kaşık sallarlar; onlardan “biri” oldukları görüntüsünü vermeye çalışırlar. Bu eylemleri, köylülerin gözünde söylediklerinin inandırıcılığını artırmaya yarar.

Ne kasabalı, ne de kentlilerle ilgili bu kadar birbirinin tam zıddı iki kutupta önyargılar ya da değerlendirmeler bulmak güçtür. Bu durum bile köylülüğün, özgün bir toplumsal sınıf olarak incelenmeyi hak ettiğini gösteriyor. Tipik Batı Avrupa düşüncesinde de özellikle kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte köy/kent karşıtlığı yıllarca işlenmiştir.

Modern tarım teknikleriyle çalışan, şehirdeki girişimciler gibi kâr amaçlı piyasa için üretim yapan tarımsal üreticiler için kullanılan “çiftçi” kavramından farklı olarak, “köylü” kavramı, arkaik zamanlardan beri gelen bir yaşam ve dünyayı algılayış biçimini simgeler. Nasıl eski zamanlardan bahsederken “kapitalist” terimini kullanmak bir anakronizm olursa, günümüz Avrupa’sındaki tarımsal üreticiler de çiftçidir, “köylü” olarak nitelendirilemezler. Ya da tarihsel olarak tarımdaki bağımlı işgücünü temsil eden köle ve hatta serflere de genellikle köylü denmez. Köylü, çok belirli tarihsel-iktisadi koşullar bağlamında, teknik olarak ilkel teknolojiyle, temel olarak kendi geçimini sağlamak için üretim yapan, belli bir homojenliği olan özgür, küçük toprak sahibidir. Bu kitabın başaktörü de işte bu klasik anlamdaki köylülüktür. Tarihsel bağlamı içinde Avrupa’daki köylülük üstüne yoğunlaşıldı; çünkü köylülük ile kapitalizm ve sanayileşme ilişkisi en açık biçimde bu kıtanın tarihinde görülmektedir. 20. yüzyılda gelişmiş kapitalist dünyanın, başta Türkiye olmak üzere azgelişmiş ülkelerdeki köylülük üstündeki etkileri incelendi.

ABD ve Afrika gibi feodal geçmişleri olmayan yerlerde zaten “köylü” diye bir sosyal sınıf yoktu. ABD’de ise kuruluştan itibaren aile çiftçiliği ve büyük çiftlikler egemendi; güneyinde ise 19. yüzyıla kadar köle emeğine dayanan planasyonlar vardı.

Afrika ülkeleri ve Hindistan, 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sömürgeydiler; Afrika'da geleneksel klan ve kabile, Hindistan'da kast bağları çerçevesinde yapılan tarım, sömürge yönetimleri sırasında da sürdü; bunun yanı sıra, Afrika'da sömürgeciler tarımla uğraşan insanların bir bölümünü köleleştirerek değerli madenlerin çıkarılmasında kullandılar. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Hindistan ve Afrika ülkelerindeki köylülüğe neler olduğuna üçüncü bölümde yer verildi. Gene 2. Dünya Savaşı sonrası Asya'da Çin, kapitalist sistemden koparak sosyalizme yöneldiği için buradaki köylülük çok farklı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu nedenle Çin deneyimine değinilmemiştir.

Köylü sorununun tarihsel, teorik, kavramsal çerçevesi birinci ve ikinci bölümlerde çizildi. Birinci bölümde, insanın toprakla buluşmasından, kopuşuna kadar geçen süredeki serüveni ana hatlarıyla sergilendi; ikinci bölümde, değişik kapitalizm modellerinde köylülüğün farklı değişim/dönüşüm süreçleri ve bunların sanayileşmeye etkileri incelendi; sanayideki kapitalist sermaye birikimi süreçlerinden farklı olan tarımsal dinamiklerin ve tarımın özgüllüğü üstünde duruldu; köylülükle ilgili bazı tartışmalara değinildi ve 19. yüzyıl bağlamında köylülüğün çoğunlukta olduğu "geri" ülkelerdeki aydınların durumu, "ileri" kapitalist ülkelerdeki çağdaşlarıyla karşılaştırıldı. Dünyadaki somut gelişmelerin incelendiği üçüncü bölümde, 20. yüzyılda tarımının ve tarımsal politikaların önemli dönüm noktaları ele alındı; kapitalizm çerçevesinde yürütülen köylülükle ilgili tartışmalara yer verildi. Dördüncü bölümde, Türkiye'de 1923'ten günümüze kadar tarımsal yapının değişimi, tarım politikaları ve köylülüğe ilişkin tartışmalar değerlendirildi.

Hem dünyada, hem de Türkiye'de tarafların hangi gerekçelerle, neleri, nasıl tartıştığı köylülüğün değişik yönlerine ışık tutmaktadır. Tartışmalardaki bir taraf, var olan toplumsal düzenin korunmasından yana olan siyasi iktidarlardır. Bu konularla uğraşan sosyal bilimcilerin bir bölümü, iktidarların

görüşlerini gerekçelendirmesine yardımcı olan “bilimsel” çalışmalar yaparken, Sol’daki sosyal bilimciler, tarımdaki sömürü mekanizmalarının ve değişim, yapısal dönüşüm sorunlarının üstünde durmuşlardır. Bunlar çalışmalarında, iktidarların ve destekçileri sosyal bilimcilerin yöntemlerinin aksine, görüşlerini zengin teorik ve ampirik verilerle desteklemeye özen göstermişler; köylü ya da büyük toprak sahipleri sorunu diye bir şeyin olmadığı yönündeki baskın ideolojinin, verileri ne kadar çarpıttığını da göstermişlerdir.

Nesli tükenmekte olan canlıları korumaya alan çağımız anlayışının kapsama alanına “köylü” türü girmediği için, bu kitabın belki de ileride antropoloji meraklılarına ilginç gelebilecek bir yanı da olabilecek.

Kitabımın son okumasını yapan ve değerli eleştirilerde bulunan Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi biricik kızım Yıldız’a ve her zamanki gibi titiz redaktörüm kadim dostum Nurten’e sonsuz teşekkürlerimle...